

О. П. Каплюченко, В. С. Васищев

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ ПОСТКОНВЕНЦІЙНОЇ ВІЙНИ НА СВІТОГЛЯДНИЙ ВИМІР ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Визначено основні світоглядні ознаки постконвенційних війн та їхні відмінності від війн попередніх типів – конвенційних та гібридних, які призводять до світоглядних змін. Обґрунтовано необхідність філософського осмислення досвіду постконвенційної війни, вироблення дієвих концепцій реагування на світоглядні виклики, які вона породжує.

Ключові слова: філософія, світогляд, постконвенційна війна, світоглядні зміни, світоглядні виклики.

Постановка проблеми. Повномасштабна агресія російської федерації проти української держави призвела до виникнення війни нового типу – постконвенційної. Це потребує науково-філософського осмислення досвіду постконвенційної війни, визначення її світоглядних ознак та світоглядних відмінностей від війн попередніх типів – неконвенційних, конвенційних та гібридних, а також вироблення дієвих концепцій рефлексії та реагування на системні виклики, які вона створює.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цілком природно, що явище війни стало предметом філософського осмислення з найдавніших часів. Висвітлення проблем війни і миру знаходимо у таких авторів, як Конфуцій, Сунь Цзи, Платон, Аристотель, Августин, Н. Макіавеллі, Ф. Бекон, І. Кант, Г. Гегель, К. Клаузевіц, Ф. Ніцше, А. Мехен, Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон, Ю. Габермас [1–6, 13] та ін. У деяких працях аналізуються тільки окремі аспекти наукового осмислення сутності світоглядної трансформації, яку викликає війна загалом і зокрема постконвенційна війна, без їхнього комплексного взаємозв'язку, не розглядаються системні світоглядні виклики, які вона створює.

Аналіз цих та інших праць свідчить, що:

– у наукових дослідженнях недостатньо уваги приділялося особливостям світоглядної трансформації війни як одного з двох основних станів людського буття;

– відомі теоретичні погляди на світоглядну трансформацію, викликану війнами, не відповідають реальному стану, що спричинений повномасштабною агресією російської федерації проти України.

У наукових працях висвітлювалися окремі аспекти зазначеної проблеми [1–18], але необхідність її глибокого розроблення обумовлюється практичними запитами і потребами Національної гвардії України як складової сил оборони нашої держави.

Це обумовило суперечність між необхідністю використання науково обґрунтованих поглядів на світоглядну трансформацію в умовах сучасного воєнного конфлікту (постконвенційної війни) і системні виклики, які вона породжує, та неможливістю це здійснити на поточному рівні його висвітлення.

Актуальність зазначеної проблеми, недостатні її теоретичне вивчення і практичне розроблення обумовили необхідність науково-філософського осмислення досвіду світоглядної трансформації, викликаной постконвенційною війною, вироблення дієвих концепцій філософської рефлексії та реагування на виклики, які вона створює.

Метою статті є науково-філософське осмислення світоглядної парадигми постконвенційної війни як нової форми збройних конфліктів сучасності, вироблення дієвих концепцій філософської рефлексії та реагування на виклики, які вона створює.

Виклад основного матеріалу. Питання війни і миру як однієї з основних світоглядних дихотомій в історії людства завжди було в центрі уваги філософів, а згодом і світової наукової спільноти, як теоретиків, так і практиків [1–6, 15]. Філософська рефлексія війни була спрямована на з'ясування причин виникнення війн і пошук шляхів їхнього унеможливлення [2, 4, 5, 6, 8]. Подібний підхід привів до того, що всіх філософів та науковців, які рефлексували війну, можна умовно поділити на дві основні групи: мислителів, які сприймали війну як один із двох буттєвих станів людства (війна і мир), та мислителів, які принципово заперечували необхідність війни і шукали способів її усунення. Отже, найбільш доречною типізаційною концепцією причин виникнення війн, на думку авторів цієї статті, є телеологічна, яка передбачає наявність трьох основних шкіл: катастрофічної, есхатологічної та політичної [2, 4, 5, 6, 8].

В основі розуміння природи війни, характерного для катастрофічної школи, лежить світоглядне уявлення про війну як про виключно деструктивне явище, позбавлене жодного іншого сенсу. До представників цієї школи слід віднести Геракліта, Гобса, Канта, Декарта, Вольтера та багатьох інших філософів, які шукали шляхи, щоб унеможливити існування війни як об'єктивного явища [1–6]. Етно- та релігієцентричний катастрофізм є невід'ємним складником загального підходу катастрофістів. Найбільш парадоксальним є те, що одним із найвидатніших представників цієї школи вважається Лев Толстой – репрезентатор «великої російської культури». Його знають в усьому світі завдяки роману «Війна і мир», в якому катастрофічний підхід втілено з максимальною образною силою. Для порівняння: Пушкін – «Полтава», Лермонтов – «Бородіно».

Наступний напрям – есхатологічний, який розглядає будь-які війни як такі, що ведуть до якоїсь мети, і стверджує, що рано чи пізно станеться війна війн. З огляду на це можемо виділити в есхатології війни дві основні теорії – глобальну та месіанську. Глобалісти мріють про виникнення нового суспільства – утопічного чи дистопічного, месіанці – про царство доброго Бога. Християнська концепція Армагеддону виступає як дуалістичне поєднання двох основних підходів [1–6].

Політична школа, найвидатнішим представником якої вважають Клаузевіца [8–11], розглядає війну як інструмент продовження політики і світоглядно базується на раціоналізмі та гіперкритицизмі європейської філософської школи [1–6, 8–11]. Згідно з їхніми поглядами, війна як об'єктивне явище людського буття повинна мати раціональну природу, підпорядковуватися законам логіки, привести до певного прогнозованого результату, в якому здобутки повинні перевищити витрати [7].

Отже, загально визнаною у філософії є історична періодизація світоглядної трансформації людства, яка охоплює міфологічний, релігійний та науково-філософський типи світогляду [1–7].

Розглянемо їх докладніше. Міфологічний світогляд – основна світоглядна форма в історії людства, яка зберігає свою актуальність і понині (неоміфологія) і яку можна охарактеризувати такими ознаками:

- 1) міф – як базова форма уявлення про всесвіт, світ та людину;
- 2) нерозривність буття фізичного і буття духовного;
- 3) сакралізація буття через багатобожжя;

4) мінімальна кількість населення, здатного до абстрактного мислення, аналізу, узагальнень та синтезу.

У таких умовах існування, коли уявлення людини про Всесвіт, світ та саму себе практично не сформовані, неможливо застосувати у повному обсязі стандартний гносеологічний алгоритм – ідентифікація, класифікація, систематизація. Надто мало інформації, немає класифікації, бракує понять про систему. Неживий світ максимально олюднений, бо це єдина доступна наразі для людини форма його сприйняття. Її світ – це боги, царі, герої та звичайні люди – вільні і раби. Природа – зла неприборкана стихія, врятуватися від якої можливо лише складаючи жертви богам. Богам і людям протистоять царі і герої, які змінюють світ через війни і подвиги.

Війни глибоко героїчні. Вершиною розвитку міфологічного типу світогляду під кутом війни слід, мабуть, вважати фігуру Олександра Македонського (Іскандера Дворогого), яка зберігає свою сакральність і дотепер, особливо на Близькому Сході.

Однак цивілізаційний розвиток, розпочавшись одного разу, не зупинявся [1–12]. Змінювалися люди і змінювали світ навколо себе. Поступове ствердження єдинобожжя привело до першої глобальної світоглядної трансформації – виникнення релігійного світогляду. З'являється класична релігія – монотеїзм, який різко відрізняється від попередніх поганських культів чіткими диспозиціями для всіх складників буття – фізичного та духовного. Місце і роль кожного чітко регламентовані священними текстами, жертва богам припиняє бути суворою життєвою необхідністю. Бог – це любов, в ім'я Бога не вбивають, а живуть [1–13].

Проте загальне розуміння і ставлення до буття не діалектичне, а метафізичне: все, що існує і відбувається, стається виключно з Божої волі. Термін «священна війна» набуває нового сенсу. Героїчні війни перетворюються на релігійні, в яких промисел Божий визначає переможця, і за цим результатом судять про волю Божу. Усе це триває аж до моменту появи європейського гуманізму, який поступово утвердив не фаталістичну, а детерміністичну концепцію буття [1–13]. Протестантська етика породила дух капіталізму, і цей привид змінив світ сильніше, ніж привид соціалізму Маркса. Це викликало бурхливу лавиноподібну світоглядну трансформацію в основних європейських країнах, які стали піонерами капіталістичного розвитку, – Нідерландах, Англії, Франції, та нової колонізації світу порівняно зі старими колоніальними імперіями – Іспанією і Португалією, які щиро вважали, що

Папа Римський іменем Бога закріпив за ними монополію на колонізацію решти світу у формі глобальної католицької експансії. Закон заперечення заперечення спрацював до його формулювання, католицизм породив протестанство, яке перемогло вже тому, що не зникло під час Контрреформації [1–13].

У цих умовах ствердження нової світоглядної парадигми – науково-філософської стало лише питанням часу. Уперше кількість людей, зайнятих інтелектуальною працею, і вироблений ними інтелектуальний ресурс стали достатніми для підтримки існування системи [1, 2, 3]. Філософія вже не здатна вмістити, опрацювати й осмислити весь обсяг знань, яким оволоділо людство. Книгодрукування і поява періодичної преси спростили обмін інформацією до такої міри, що вона стає доступною для всіх. Тепер головне – безперешкодний доступ до інформації, а не те, як її тлумачити [1–13].

Наука починає свій переможний поступ. За два століття – XVIII та XIX – обсяг інформації про Всесвіт, світ та людину, який стає доступний для осмислення, зростає лавиноподібно. Стався «великий інформаційний вибух», і найбільш критично налаштовані голови серед учених сміливо заперечили існування Бога [1–13]. Торжество науково-філософського світогляду стало неминучим. Привид вирвався з вузького ареалу університетських кафедр та аудиторій і бурхливо проріс у свідомості мас. Диво сталося.

Склалася парадоксальна ситуація: поки Гоббс і Кант шукали, як у принципі відмінити війну як явище, Гроцій закладав основи міжнародного права ведення війни, а Моріц Оранський – основи воєнної теорії. Далі своє вагоме слово сказала німецька класична філософія, озброївши Клаузевіца найпередовішою філософською методологією сучасності. Мольтке-старшому приписують такий чудовий вислів: «Краще бути, ніж здаватися». Буття визначило свідомість під Седаном [8–11].

Віднині в основу війни лягли теорія і план. Звитяги міфічних героїв скрупульозно розібрали Гіббон, Дельбрюк та інші гіперкритицисти [1–17]. На зміну мистецтву геніїв (Валленштейн, Густав-Адольф, Тюренн, Карл XII, Наполеон) прийшли науковий підхід, план та розрахунок [1–17]. Видатні британські економісти Д. Рікардо та А. Сміт на пальцях пояснили решті світу, чому Британська імперія є наймогутнішою. Тим часом на тодішніх задвірках цивілізації – в США вийшла праця адмірала А. Мехена, яка стала наріжним каменем зовсім нової світобудови [1–17].

У гонитві світоглядів американці перемогли європейців з розгромним рахунком. Американська мрія, виплекана на Дикому Заході, каналізувала ініціативу мас у такому найвиграшнішому для суспільства напрямі: «Якщо ти такий розумний, то чому ти не такий багатий?». Поки європейці боролися з привидами Маркса, американці підкорювали світ, тому що система свободи у свідомості людей значно привабливіша, ніж свобода системи [1–17].

Сучасна глобальна світова архітектура, і серед інших й архітектура безпеки, стала можливою лише внаслідок двох глобальних поразок у двох світових війнах, у першій з яких монархічний тоталітаризм здолала традиційна демократія, а у другій – диктаторський тоталітаризм здолала демократія світова [1–17].

У холодній війні перемогу здобула глобальна ідея демократії над глобальною ідеєю тоталітаризму.

Однак тоталітаризм і фаталізм як його базова філософська ідея не здалися. Відступили, перефарбувалися і в слушний момент знову кинулися у бій. Світова ескалація розганялася поступово, і вранці 24 лютого 2022 р. з кількісного перейшла на новий якісний рівень. «Не хочете третьої світової» у найгіршому ядерному варіанті – здайте Україну, Тайвань, Ізраїль. Мюнхенська угода 1938 р. повторюється у глобальному масштабі [12–18].

Людство, яке непомітно для себе скотилося у світоглядну неоміфологію, до такого повороту подій виявилось не готовим [12–17].

На зміну порівняно звичним конвенційній та гібридній війнам прийшла війна нового типу – постконвенційна. Постконвенційна війна – це тип війни, який виходить за межі традиційних (конвенційних) збройних конфліктів, що характеризуються відкритим протистоянням регулярних армій на чітко визначеному полі бою. У постконвенційних війнах акцент зміщується на асиметричність, гібридність, використання інформаційних, психологічних та соціальних технологій, що впливають не лише на воєнні, а й на політичні, економічні та культурні аспекти суспільства. Цей вид війни має глибокий світоглядний вимір, оскільки впливає на уявлення суспільства про війну, безпеку та самовизначення [15–18].

Основними характеристиками світоглядного виміру постконвенційної війни стали такі.

1. Гібридність та багатовимірність конфлікту.

Постконвенційна війна охоплює не лише фізичний простір, але й кіберпростір, інформаційний та ідеологічний виміри. Це потребує переосмислення традиційних понять війни та миру. Інформаційна війна: вплив на свідомість суспільства через медіа, соціальні мережі, дезінформацію та пропаганду. Кіберзагрози: атаки на інфраструктуру, банківські системи, енергетику, що формують нові загрози для безпеки держав [15–18].

2. Зміна образу ворога.

У постконвенційній війні ворог часто діє через непрямі методи, зокрема через підтримку терористичних, сепаратистських рухів або нелегальних воєнізованих формувань. Цей «неідентифікований ворог» впливає на суспільний світогляд, породжуючи страх і нестабільність [15–18].

3. Маніпуляція світоглядом і суспільною свідомістю:

– постконвенційні війни активно використовують психологічні операції для формування потрібного сприйняття конфлікту як всередині країни, так і за її межами;

– увага зосереджується на створенні певних наративів: виправдання агресії, дискредитація супротивника, деморалізація населення [15–18].

4. Розмитість кордонів між війною та миром.

Постконвенційна війна стирає традиційні межі між станами миру і війни. Суспільство може перебувати у стані постійного конфлікту на різних рівнях (економічному, інформаційному, ідеологічному), що формує нові уявлення про безпеку [15–18].

5. Ціннісний аспект.

Постконвенційна війна зачіпає фундаментальні цінності суспільства, такі, як свобода, суверенітет, людські права та ідентичність. Війна стає не лише битвою за територію чи ресурси, а й за ідеї, культурні моделі, політичні системи.

Поряд із цим постконвенційна війна породила нові світоглядні виклики, серед них:

а) переосмислення ролі держави: у постконвенційних війнах держава часто втрачає монополію на організацію конфлікту, що потребує нових підходів до безпеки, які охоплюють не лише військову силу, а й економічні, дипломатичні, інформаційні механізми;

б) інформаційна стійкість суспільства: одним із ключових світоглядних викликів є необхідність формування медіаграмотності, критичного мислення та здатності суспільства протистояти інформаційним маніпуляціям;

в) питання ідентичності: постконвенційна війна часто спрямована на руйнування національної ідентичності через пропаганду, маніпуляції історичними фактами та культурними цінностями, що потребує переосмислення ролі освіти, культури та історичної пам'яті у формуванні стійкого суспільства;

г) розрив між традиційним і сучасним уявленнями про війну: постконвенційна війна змінює звичний образ війни як виключно збройного конфлікту; громадяни повинні пристосовуватися до нових умов, коли війна може відбуватися у формі економічного тиску, інформаційної агресії або кіберзагроз.

Подібний підхід дає змогу сформулювати такі рекомендації для адаптації світогляду суспільства до постконвенційної війни.

1. Формування культури стратегічного мислення:

– забезпечити впровадження освітніх програм, які розвивають здатність аналізувати загрози, критично оцінювати інформацію та формувати цілісне уявлення про безпеку.

2. Інформаційна освіта:

– розвивати медіаграмотність, щоб суспільство було стійким до дезінформації, фейкових новин і пропаганди.

3. Посилення громадянської стійкості:

– формувати в суспільстві розуміння важливості єдності, солідарності та співпраці в умовах гібридних загроз.

4. Ідентичність і культурна стійкість:

– розвивати і зміцнювати національну ідентичність через культуру, історичну пам'ять, мову та традиції як важливі складники протидії постконвенційній агресії.

5. Військово-цивільна взаємодія:

– сприяти інтеграції цивільного населення у процеси підвищення національної безпеки через програми співпраці між військовими і громадськими організаціями.

Отже, слід висновити, що світоглядний вимір постконвенційної війни є багатограним, який охоплює як соціальні, так і культурно-ідеологічні аспекти. Адаптація суспільства до цих викликів потребує переосмислення традиційних уявлень про безпеку, війни та співіснування в сучасному світі.

Висновки

Розглянувши питання обґрунтування типізації збройних конфліктів сучасності, можна зробити такі висновки.

1. Постконвенційна війна виступає як нова парадигма у розвитку збройних конфліктів сучасності, яка дає змогу значною мірою нівелювати світоглядні системні обмеження, що властиві збройним конфліктам попередніх типів, – неконвенційним, конвенційним та гібридним за їхньою природою.

2. Характерними світоглядними ознаками постконвенційної війни є: гібридність та багатовимірність конфлікту; зміна образу ворога; маніпуляція світоглядом і суспільною свідомістю; розмитість кордонів між війною та миром; ціннісний аспект, в якому постконвенційна війна зачіпає фундаментальні цінності суспільства, стає не лише битвою за територію чи ресурси, а й за ідеї, культурні моделі, політичні системи.

3. Вироблення дієвих концепцій реагування на світоглядні виклики, які породжує постконвенційна війна, є складним і довготривалим процесом як для світової спільноти, так і для держав, що стали жертвами агресії, у зв'язку з чим стає актуальним розгляд проблем, які вона створює, та способів реагування на них.

Тому перспектива подальших досліджень полягає у необхідності формування науково обґрунтованих рекомендацій з філософської рефлексії та реагування на постконвенційну війну, які мають бути спрямовані на формування культури стратегічного мислення, інформаційну освіту, посилення громадянської стійкості, ідентичності і культурної стійкості та військово-цивільну взаємодію шляхом сприяння інтеграції цивільного населення у процеси підвищення національної безпеки через програми співпраці між військовими та громадськими організаціями.

Перелік джерел посилання

1. Баумейстер А. Буття і благо : монографія. Вінниця : Т. П. Барановська, 2014. 417 с.
2. Арон Р. Мир і війна між націями. Київ : Юніверс, 2000. 686 с.
3. Echevarria A. *Military Strategy: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, 2017. 131 p.
4. Вітгенштейн Л. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Філософські дослідження / пер. Є. Поповича. Київ : Основи, 1995. 311 с.
5. Платон. Бенкет / пер. У. Головач. Львів : Вид-во Українського Католицького Університету, 2005. 178 с.
6. Fukuyama F. *The End of History and the Last Man*. Penguin, 2012. 418 p.
7. Декарт Р. Міркування про метод (щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукувати істину в науках). *Психологія і суспільство*. 2015. № 2. С. 37–46. URL: <https://surl.li/ezkian>. (дата звернення: 18.11.2024).
8. Kant I. *Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. Kant-Werke*. Frankfurt am Main, 1977. Bd. 11. S. 195–270.
9. Сазонець О. М. Імплементация воєнної теорії К. Клаузевіца на тенденції розвитку воєнно-промислового комплексу держав Європи. *Ефективна економіка*. 2017. № 9. URL: <https://surl.li/jjudee>. (дата звернення: 12.11.2024).
10. Сахновський Є., Чедолума І. Воєнна теорія Карла фон Клаузевіца на межі XX–XXI ст. (матеріали наукового семінару кафедри історії нового та новітнього часу, 25 листопада 2014 р.). *Історична панорама. Спеціальність «Історія»*. Чернівці : ЧНУ, 2015. Вип. 20. С. 109–127. URL: <https://surl.li/cvixhj> (дата звернення: 04.11.2024).
11. Paret P. *Clausewitz in His Time. Essays in the Cultural and Intellectual History of Thinking about War*. New York, Oxford : Berghahn, 2015. 134 p.
12. Бистрицький Є. Звичайний Габермас. *Українська правда*, 2022. 5 трав. URL: <https://surl.li/mfzzzi> (дата звернення: 04.11.2024).
13. Yermolenko A. Antwort auf Jürgen Habermas: Widerstand statt Verhandlung. *FrankfurterAllgemeine Zeitung*. 20.05.2022. URL: <https://surl.li/gojffp> (accessed: 04.11.2024).
14. Zabala S., Gallo C. NATO's Philosophers. *Aljazeera*, 2022. 9 May. URL: <https://surl.li/iyrfmb> (accessed: 04.11.2024).
15. Žižek S. Heroes of the Apocalypse. *Project Syndicate*, 2022. May 11. URL: <https://surl.li/piptys> (accessed: 04.11.2024).

16. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.

17. Бугайчук К. Л. Безпекове середовище держави в контексті діяльності Міністерства внутрішніх справ України. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 111–120. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.210>.

18. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://surl.li/rasreh> (дата звернення: 17.10.2024).

Стаття надійшла до редакції 01.12.2024 р.

UDC 304.444:355.01

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS OF THE PECULIARITIES
OF THE IMPACT OF POST-CONVENTIONAL WAR ON THE WORLDVIEW DIMENSION
OF THE PERSONALITY OF SERVICEMEN**

The author identifies the main ideological features of post-conventional wars and their differences from wars of previous types - conventional and hybrid wars - which lead to ideological changes. The author substantiates the need for philosophical reflection on the experience of post-conventional warfare and the development of effective concepts for responding to the ideological challenges it generates.

Keywords: *philosophy, worldview, post-conventional war, worldview changes, worldview challenges.*

Каплюченко Олександр Петрович – доктор філософії з державної безпеки, доцент кафедри управління персоналом Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0001-7992-5169>

Васищев Володимир Сергійович – кандидат педагогічних наук, доцент, начальник кафедри управління персоналом Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0003-2630-6377>